

Aleksander Oleszko
Piotr Mikołajczyk

Zasady funkcjonowania europejskiego ugrupowania interesów gospodarczych z udziałem notariuszy

1. Cele i zadania europejskiego ugrupowania interesów gospodarczych

Postępująca integracja gospodarcza Wspólnoty urzeczywistniająca zasady jednolitego rynku obejmuje również wolne zawody prawnicze, dla których tworzone są nowe regulacje prawne, dostosowujące ich działalność w sferze świadczenia usług prawniczych na rynku wspólnotowym. Wyrazem tego kierunku jest rozporządzenie Rady Nr 2137/85/EWG z dnia 25 lipca 1985 r., które powołało do życia nowy instrument wspólnotowy w postaci europejskiego ugrupowania interesów gospodarczych (EUIG)¹.

Ugrupowanie z jednej strony powinno mieć skuteczniejszą zdolność dostosowania do warunków gospodarczych Wspólnoty, a z drugiej –

¹ Dz.Urz. UE L 199/1 z dnia 31 lipca 1985 r. (dalej: rozp. 2137/85). Szerzej na temat EUIG zob.: M. H a r t a r d, *Die Europäische wirtschaftliche Interessenvereinigung im deutschen, englischen und französischen Recht*, Berlin 1991; P. S e l b h e r r, G. M a n z, *Kommentar zur Europäischen wirtschaftlichen Interessenvereinigung (EWIV)*, Baden-Baden 1995; H.-J. Z a h o r k a, *Grenzüberschreitende Kooperation in der Rechtsform der EWIV*, „Datenverarbeitung – Steuer – Wirtschaft – Recht Zeitschrift für Praxisorganisation, Betriebswirtschaft und elektronische Datenverarbeitung“, nr 1-2/2002, s. 7-13; R. L e w a n d o w s k i, *Europejskie ugrupowanie interesów gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2006.

zapewnić jego członkom znaczną swobodę oraz niezależność od krajowych struktur w świadczeniu usług prawniczych. Jednakże, w odróżnieniu od istniejących spółek czy innych zorganizowanych form prawnych odnoszących się do funkcjonowania środowisk prawniczych w zakresie świadczenia usług na poziomie krajowym oraz wspólnotowym, EUIG „zasadniczo różni się swoim celem, którym jest jedynie ułatwienie lub rozwój działalności gospodarczej ich członków, aby polepszyć ich wyniki”. Z powodu pomocniczego charakteru działalności ugrupowanie musi wiązać się z działalnością gospodarczą ich członków, ale nie ma jej zastępować w taki sposób i w takim zakresie, że np.: „Ugrupowanie nie może również w odniesieniu do osób trzecich, wykonywać zawodu, przy czym pojęcie działalności gospodarczej rozumiane jest w najszerszym znaczeniu” (z preambuły do cyt. rozp.). Zgodnie z art. 3 ust. 1 cyt. rozp. celem ugrupowania nie jest osiągnięcie zysków dla siebie, a tylko ułatwienie lub rozwój działalności gospodarczej jej członków oraz poprawa lub intensyfikacja wyników tej działalności. Ugrupowanie nie może mieć zatem „bardziej znaczącego charakteru od jedynie pomocniczego” dla działalności gospodarczej jego członków (zd. 2 ust. 1 art. 3 cyt. rozp.).

Strony zamierzające utworzyć ugrupowanie zawierają stosowną umowę (por. art. 5 cyt. rozp.) podlegającą rejestracji w państwie, w którym posiada siedzibę (art. 6 rozp.).

Członkami ugrupowania dla rozważanych w tym miejscu potrzeb mogą być spółki (art. 4 ust. 1 lit. a rozp.), a także osoby fizyczne świadczące usługi zawodowe we Wspólnocie (art. 4 ust. 1 lit. b rozp.).

Ugrupowanie musi składać się przynajmniej z dwóch spółek lub dwóch osób fizycznych, które wykonują swoją główną działalność w różnych państwach członkowskich. Państwo członkowskie może postanowić, że ugrupowania wpisane do jego rejestru zgodnie z art. 6 cyt. rozp. nie mogą liczyć więcej niż 20 członków (art. 4 ust. 2 i 3 rozp.).

Omawiane rozporządzenie pozostawia państwu członkowskim określenie charakteru i statutu oraz zdolności prawnej członków ugrupowania prawu krajowemu. Państwo członkowskie ze względu na swój interes prawny może zakazać lub ograniczyć uczestnictwo w ugrupowaniu (z preambuły do cyt. rozp.).

Na gruncie omawianego rozporządzenia w piśmiennictwie wskazuje się, że wśród kategorii podmiotów mogących należeć do EUIG są także notariusze jako „osoby fizyczne świadczące usługi zawodowe we Wspólnocie”². Na podstawie przepisów art. 3 ust. 1 oraz art. 4 ust. 1 lit. b cyt. rozp. wskazuje się także, że chodzi zarazem o osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (w szerokim tego słowa znaczeniu), nastawioną na zysk³. Najszersze odniesienie się do prowadzenia działalności gospodarczej przez podmioty ugrupowania (*der Begriff der wirtschaftlichen Tätigkeit ist im weitesten Sinne auszulegen*) oznacza, iż bez znaczenia jest okoliczność spełnienia (niespełnienia) wszystkich przesłanek definicji działalności gospodarczej zamieszczonych w przepisach prawa krajowego. Bez znaczenia jest także, czy dana grupa osób fizycznych świadcząca usługi w ramach wolnego zawodu traktowana jest (czy nie jest) przez prawo krajowe jako prowadząca działalność gospodarczą, względnie czy prawo krajowe wyłącza stosowanie do tych osób (grupy) publicznych regulacji normujących podejmowanie i wykonywanie takiej działalności. Podstawą kwalifikacji osoby fizycznej świadczącej usługi zawodowe jako członka ugrupowania jest wymóg indywidualnego spełnienia przesłanek określonych w art. 4 ust. 1 cyt. rozp.⁴

Harmonijny rozwój działalności gospodarczej Wspólnoty wymaga także sprawnego funkcjonowania usług prawniczych. Zapewnienie nowych jakości tych usług dla klientów działających na rynku europejskim może nastąpić w ramach działania EUIG polegającego na współpracy między prawnikami świadczącymi usługi prawnicze w różnych państwach członkowskich. Ponieważ współpraca ta w ramach ugrupowania ma wyłącznie charakter pomocniczy, a więc nienastawiony na zysk (art. 3 rozp.), przeto o ile państwo członkowskie z uwagi na wspomniany interes publiczny (8 teza preambuły cyt. rozp.) nie wyłączy notariuszy jako członków ugrupowania⁵

² R. Adamus, *Europejskie zgrupowanie interesów gospodarczych. Komentarz*, Bydgoszcz-Katowice 2006, s. 136; tenże, *Europejskie zgrupowanie interesów gospodarczych*, Europejski Przegląd Prawniczy 2004, nr 2, s. 17 i nast.

³ K. Kohutek, *Komentarz do art. 4 rozporządzenia Rady (WE) nr 2137/85 z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie europejskiego zgrupowania interesów gospodarczych*, LEX/el 2006, s. 2.

⁴ K. Kohutek, *Komentarz...*, s. 2.

⁵ R. Adamus, powołując się na pracę zbiorową (*European Economic Interest Groupings. Commercial, legal and tax considerations*, Jordans 1990, s. 11-32), wskazuje, że

(np. w Belgii członkami ugrupowania nie mogą być komornicy), ugrupowanie mogą łącznie tworzyć notariusze, adwokaci, radcowie prawni, rzeczoznawcy, pośrednicy nieruchomości itp. Skoro bowiem ugrupowanie w swoim założeniu ma być miejscem współpracy, wzajemnego doradztwa, podnoszenia kwalifikacji zawodowych, korzystania ze zbiorów przepisów, które zazwyczaj nie są dostępne w państwach członkowskich, wymiany doświadczeń zawodowych itp., nie ma żadnego uzasadnienia dla wprowadzenia zbyt daleko idących ograniczeń, nawet gdyby ustawodawstwo danego kraju wprowadzało sztywne wymogi co do kategorii osób mogących uczestniczyć w zorganizowanej postaci świadczenia usług prawnych. Specyfiką EUIG z udziałem osób wykonujących wolne zawody prawnicze będzie powiązanie członkostwa w ugrupowaniu z posiadaniem uprawnień do wykonywania wolnego zawodu prawniczego. Kryteria legitymizujące daną osobę jako uprawnioną do wykonywania określonego wolnego zawodu prawniczego określają właściwe przepisy prawa krajowego państwa członkowskiego⁶.

2. Wspólnotowy charakter EUIG w niektórych państwach członkowskich

2.1. Ugrupowanie w świetle prawa polskiego

Według źródeł prawa, rozporządzenie Rady Nr 2137/85/ WE ma bezpośrednie zastosowanie we wszystkich krajach członkowskich i nie wymaga implementacji do prawa krajowego (art. 249 ust. 2 TWE). Polska ustawa z dnia 4 marca 2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. Nr 62, poz. 551 ze zm.) reguluje jedynie rejestrację i niektóre zasady organizacji tegoż zgrupowania w zakresie nieobjętym powyższym rozporządzeniem, a przekazanym do unormowania prawu krajowemu (pkt 11 preambuły cyt. rozp.).

Coraz większa potrzeba utrzymywania międzynarodowych kontaktów przez polskich notariuszy (można wskazać choćby postępującą harmo-

w Niemczech członkami ugrupowania nie mogą być notariusze; tenże, *Europejskie zgrupowanie interesów gospodarczych jako forum dla międzynarodowej współpracy pomiędzy osobami wykonującymi wolne zawody prawnicze*, Radca Prawny 2007, nr 2, s. 104), czego nie potwierdza ani stan prawny niemieckiego prawa o notariacie, ani też piśmiennictwo niemieckie, zob. niżej.

⁶ R. A d a m u s, *Europejskie zgrupowanie...*, s. 108-109.

nizację prawa spadkowego wśród państw członkowskich UE⁷ czy też wprowadzoną już nową instytucję proceduralną odnoszącą się do Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych – (ETE)⁸ stwarza dla tej grupy zawodowej nowe możliwości w zakresie większego rozoznania w uregulowaniach prawnych oraz praktyki notarialnej w poszczególnych państwach Wspólnoty. Udział polskich notariuszy w EZIG może stanowić istotne ułatwienie w dalszym poszerzaniu właściwości rzeczowej krajowego notariatu (np. w zakresie mediacji) oraz w rozwijaniu współpracy notariuszy w ramach Wspólnoty w szeroko rozumianym zapobieganiu powstawania sporów prawnych na tle sporządzonej czynności notarialnej, której moc urzędowa będzie coraz szerszym środkiem dowodowym, wykraczającym poza dotychczasową jurysdykcję danego państwa. Trafnie zwraca się także uwagę, że utrzymywanie międzynarodowych kontaktów może stanowić istotną pomoc przy budowaniu pozytywnego wizerunku funkcjonowania notariatu w społeczeństwie⁹.

Polski ustawodawca nie zakazał ani też nie ograniczył notariuszom członkostwa w EZIG niezależnie od tego, czy siedzibą Zgromadzenia będzie nasz kraj, czy też inne państwo członkowskie.

Odnosząc się do wymogów podmiotowych członka zgrupowania określonych w rozporządzeniu unijnym, można zauważyć, że bez wątpienia polski notariusz jest „osobą świadczącą usługi zawodowe” na własny rachunek oraz odpowiedzialność. Zawód ten wykonuje poza strukturami organów państwa oraz jakąkolwiek hierarchią urzędniczą czy inną podległością służbową. Jeżeli zatem w świetle kryteriów UE osoba wykonująca owe funkcje zaliczana jest do reprezentantów „wolnych zawodów”, to – niezależnie od takiej kwalifikacji – na gruncie polskiego prawa o notariacie nie powinno ulegać wątpliwości, że polski notariusz w powyższym zakresie spełnia wymagania podmiotowe dla członkostwa w EZIG. Nadanie również notariuszowi przymiotu przedsiębiorcy „nastawionego na osiąganie zysków” nawiązuje do rozumienia powyższych

⁷ Por. np. M. P a z d a n, *Zielona Księga o dziedziczeniu i testamentach – propozycje odpowiedzi na pytania*, Rejent 2006, nr 5, s. 16-26.

⁸ Zob. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 805/2004/WE, z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (ETE) oraz art. 206 oraz art. 795¹-795⁵ k.p.c.; zob. także M. A r c i s z e w s k i, *Europejski Tytuł Egzekucyjny w teorii i praktyce*, Warszawa 2007.

⁹ R. A d a m u s, *Europejskie zgrupowanie...*, s. 107.

określonych w UE, a zwłaszcza w orzecznictwie odnoszącym się do sytuacji prawnej adwokata świadczącego usługi zawodowe jako przedsiębiorcy i podatnika. Warto zauważyć, że wspólnotowa kwalifikacja powyższych przymiotów jako wymogów członkostwa w EZIG nie musi odpowiadać identycznemu „zaszeregowaniu” na gruncie prawa krajowego. W praktyce wspólnotowej powszechnie przyjmuje się, że od członków zgrupowania, jako osób fizycznych, wymaga się wykonywania swojego zawodu prawniczego indywidualnie lub w prawnie zorganizowanych postaciach prowadzonych kancelarii w celu osiągnięcia dla siebie zysków. Działalność ta ma charakter działalności gospodarczej członka zgrupowania w rozumieniu prawa wspólnotowego, zaś członkostwo w zgromadzeniu ma jedyne „poprawić lub zintensyfikować wyniki tej działalności przez jego członka” (por. art. 3 ust. 1 cyt. rozp.). I tutaj trzeba zauważyć, że kryterium „osiągania zysku” przez notariusza za dokonane czynności notarialne, w świetle polskiego prawa o notariacie nie może oznaczać samoistnego celu tej działalności zawodowej. Wyraźna jest bowiem zasadnicza różnica między „osiąganiem zysku” w znaczeniu typowej działalności gospodarczej od należnego notariuszowi wynagrodzenia, które w żadnym wypadku nie jest elementem ceny za dokonaną czynność notarialną jako z natury czynność o charakterze urzędowym. Nie oznacza to jednak, że notariusz zarazem nie świadczy odpłatnych co do zasady usług notarialnych w celu zaspokojenia potrzeb obywateli w zakresie realizacji funkcji publicznych notariatu. W tym znaczeniu przez swoją działalność zawodową osiąga zysk kontrolowany przez państwo w zakresie taksy notarialnej oraz prawa podatkowego.

Dyskusyjne jest, czy członkiem zgrupowania może być kancelaria notarialna zorganizowana w postaci spółki cywilnej czy partnerskiej jako jednostki nieposiadająca osobowości prawnej. Nie przesadzając, czy spółki partnerskie radców prawnych oraz adwokatów mogą być członkiem zgromadzenia, brak byłoby podstaw do twierdzenia, że rozwiązanie takie dopuszczalne jest w odniesieniu do kancelarii notarialnej. Nie chodzi przy tym o to, czy prawo krajowe przewiduje, czy też nie, dla danej spółki zdolność prawną, tylko fakt¹⁰, że kancelaria notarialna zorganizowana

¹⁰ Por. J. L i c, *Skutki braku podmiotowości spółki cywilnej prowadzącej działalność gospodarczą*, Przegląd Prawa Handlowego 2006, nr 1, s. 47 i nast.; B. L e w a n d o w s k i,

w postaci spółki cywilnej (partnerskiej) nie jest podmiotem dokonującym czynności notarialnych, a jedynie siedzibą urzędu notariusza.

Zgodzić się wypada z twierdzeniem, że członkami tego samego zgromadzenia mogą być nie tylko notariusze, ale również osoby świadczące inne usługi prawnicze, ekonomiczne, organizacyjno-prawne, o ile świadczą usługi zawodowe. Jak już wskazywano, celem EZIG jest stworzenie instrumentu prawnego współpracy jego członków w ramach UE o charakterze intelektualno-profesjonalnym dla wykonywania swojego zawodu w obszarze Wspólnoty.

Zgodnie z art. 7 cyt. ustawy, do zgromadzenia stosuje się odpowiednio przepisy o spółce jawnej, chyba że ustawa lub omawiane rozporządzenie stanowią inaczej.

2.2. Ugrupowanie w prawie niemieckim

Prawną problematykę ugrupowania reguluje ustawa z dnia 14 kwietnia 1988 roku – *Gesetz zur Ausführung der EWG-Verordnung über die Europäische wirtschaftliche Interessenvereinigung*¹¹. Ustawa ta zawiera przede wszystkim przepisy o charakterze proceduralnym, związane z przesłankami rejestracji EUIG, wpisem do właściwego rejestru, wskazaniem osób zobowiązanych do zgłoszenia EUIG do rejestru.

Na tle przepisów rozporządzenia nr 2137/85 oraz *EWIV- Ausführungsgesetz*, pojawia się kwestia możliwości zrzeszania się i współdziałania w tej postaci prawnej notariuszy w Niemczech. Przepisy obu wskazanych wyżej aktów prawnych nie zawierają w tej mierze żadnych postanowień. Możliwości zrzeszania się notariuszy, odnoszące się do wspólnego wykonywania zawodu, określone są w ustawie z dnia 24 lutego 1961 r. *Bundesnotarordnung*¹². Jednakże przepisy tej ustawy nie regulują w sposób bezpośredni kwestii EUIG. Z przepisów niemieckiego prawa o notariacie wynika jednak, że EUIG nie jest zakazaną formą zrzeszania się notariuszy. Problem ten był przedmiotem stanowiska *Bundesnotar-*

Członkowie europejskiego zgrupowania interesów gospodarczych (EZIG), Prawo i Podatki Unii Europejskiej 2005, nr 10, s. 21.

¹¹ BGBl. I S. 514 ze zm. (dalej: EWIV-Ausführungsgesetz).

¹² BGBl. I 1961, s. 98 ze zm. – jest to odpowiednik polskiej ustawy – Prawo o notariacie (dalej: niem. pr. o not.).

kammer, czyli Federalnej Izby Notariuszy¹³, które zostało wyrażone w uchwale (okólniku) Nr 31/1996 z dnia 29 lipca 1996 r.¹⁴ Zgodnie z powyższym stanowiskiem, notariusz nie powinien uczestniczyć w zrzeszeniach, których celu nie można pogodzić ze sprawowanym przez niego urzędem. W zasadzie EUIG nie należy do wymienionych w przepisach niemieckiego prawa o notariacie dopuszczalnych form współpracy notariuszy. Jak wskazuje jednak FIN, uczestnictwo w EUIG nie jest nie do pogodzenia z charakterem sprawowanego przez notariusza urzędu. Pogląd taki FIN wywodzi z brzmienia art. 3 rozporządzenia Nr 2137/85, zgodnie z którym celem ugrupowania jest ułatwianie lub rozwój działalności gospodarczej jej członków oraz poprawa lub intensyfikacja wyników tej działalności; celem ugrupowania nie jest osiąganie zysków dla siebie. Cechy charakterystyczne EUIG (takie jak ponadmiejscowy, ponadnarodowy charakter, charakter EUIG jako spółki prawa handlowego) nie stoją na przeszkodzie uczestniczeniu notariusza w EUIG, ponieważ jego członkowie nie wykonują działalności gospodarczej, a ich działalność nie jest ukierunkowana na zysk. Przykładem działalności prowadzonej w ramach EUIG, która pozostaje w sprzeczności z charakterem zajmowanego przez notariusza urzędu, mogą być działania zmierzające do zwiększenia liczby dokonywanych przez notariusza czynności. FIN stoi także na stanowisku, że uczestniczenie notariusza w ramach EUIG nie może być podawane do publicznej wiadomości, gdyż działanie takie może mieć charakter reklamy¹⁵, która w wypadku notariuszy, co do zasady, nie może być podejmowana, co wynika bezpośrednio z przepisu § 29 niem. pr. o not.¹⁶

¹³ Dalej: FIN. Szerzej na temat ustroju notariatu niemieckiego zob. P. Mikołajczyk, *Ustrój notariatu niemieckiego*, [w:] *Księga Pamiątkowa. III Kongres Notariuszy RP*, red. R. Szytk, Warszawa-Kluczbork 2006, s. 229-244.

¹⁴ www.bnotk.de

¹⁵ J. Vollhardt, *Auftreten des Notars in der Öffentlichkeit und Werbung*, Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins, der Notarkasse und der Landesnotarkammer Bayern 2002, nr 6, s. 482 i nast.

¹⁶ Zgodnie z przepisem § 29 w zw. z § 8 niem. pr. o not. notariusz nie może podejmować czynności, które miałyby charakter reklamy sprzecznej ze sprawowanym przez niego urzędem publicznym. Adwokat-notariusz może zaś reklamować jedynie swoją działalność związaną z wykonywaniem czynności adwokata lub też rzecznika patentowego, doradcy podatkowego czy biegłego rewidenta. Szerzej na temat zakazu reklamy przez notariuszy zob. J. Vollhardt, *Auftreten des Notars...*; M. Kleine-Cosack, *Werbefreiheit für*

Jako naruszenie tego zakazu należałoby postrzegać np. umieszczenie na pismach, drukach kancelarii danego notariusza informacji wskazujących na uczestnictwo w EUIG, gdyż podanie takich informacji może spowodować pojawienie się u osób szukających pomocy prawnej wrażenia, że dany notariusz specjalizuje się w określonych gałęziach prawa, co może być potraktowane jako forma reklamy¹⁷.

W związku z tym, że w niemieckim porządku prawnym oprócz notariuszy (*Notare*) funkcjonują także adwokaci-notariusze (*Anwaltsnotare*)¹⁸, pojawia się pytanie, czy zasady uczestniczenia w EUIG mają zastosowanie do tej grupy zawodowej¹⁹. FIN prezentuje pogląd, zgodnie z którym do adwokatów-notariuszy stosuje się te same zasady co w wypadku notariuszy, nawet w sytuacji, gdy uczestniczenie adwokata-notariusza w EUIG odnosi się do wykonywanego przez niego zawodu adwokata. Wynika to przede wszystkim z konieczności stosowania w pierwszym rzędzie przepisów niemieckiego prawa o notariacie, a dopiero w dalszej kolejności przepisów regulujących wykonywanie zawodu adwokata.

We wspomnianym wyżej stanowisku FIN z dnia 29 lipca 1996 r., przedstawiona została także propozycja zmian w niemieckim prawie o notariacie, która została uwzględniona w § 67 ust. 2 pkt 5 tej ustawy. Zgodnie z obecnym brzmieniem tego przepisu izby notariuszy (*Notarkammer*) uprawnione są do wydawania wytycznych regulujących nie tylko wspólne wykonywanie zawodu przez notariuszy, ale także „inne dopuszczalne formy zawodowej współpracy”, a odnoszące się do właśnie do uczestniczenia przez notariuszy niemieckich w ramach EUIG.

Notare – Vom Amtsmythos zum Grundgesetz, Anwaltsblatt – Nachrichten für die Mitglieder des Deutschen Anwaltvereins e. V., 2003, s. 601; zob. też orzeczenie Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z dnia 24 lipca 1997 r., Deutsche Notarzeitschrift 1998, s. 69.

¹⁷ Szerzej na temat EUIG z punktu widzenia prawa konkurencji zob. Ch. R ü b e s a m e n, *Die EWIV im deutschen und europäischen Wettbewerbsrecht*, Berlin 1995.

¹⁸ Zob. P. M i k o ł a j c z y k, *Kompetencje zawodowe notariusza w zakresie sprawowania urzędu publicznego w świetle prawa unijnego oraz krajowego niektórych państw Unii Europejskiej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego*, Kluczbork 2007, s. 451 i nast.

¹⁹ Szerzej na temat statusu adwokata-notariusza zob. K. M i h m, *Berufsrechtliche Kollisionsprobleme beim Anwaltsnotar*, Bonn 2000.

Wbrew pojawiającym się poglądom, w ramach niemieckiego porządku prawnego notariusz może uczestniczyć w EUIG, byleby prowadzona w jego ramach działalność i realizowane przezeń cele nie pozostawały w sprzeczności ze sprawowanym przez niego urzędem publicznym²⁰.

²⁰ R. G a u p p, *Die Unparteilichkeit des Notars: Eine Garantie des Vertragsrechts*, [w:] *XXIV Kongress des Lateinischen Notariats, Bericht der Deutschen Delegation*, Bundesnotarkammer 2003, s. 16.